

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Vilkuna, Kustaa

Title: Pilkkaa ja sensuuria : tieteen rahoittajat ja media ovat aina yrittäneet vaikuttaa akateemiseen tutkimukseen

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © 2022 Kirjoittajat

Rights: CC BY-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Vilkuna, K. (2022, 4.2.2022). Pilkkaa ja sensuuria : tieteen rahoittajat ja media ovat aina yrittäneet vaikuttaa akateemiseen tutkimukseen. MustRead.

<https://www.mustread.fi/artikkelit/pilkkaa-ja-sensuuria-tieteen-rahoittajat-ja-media-ovat-aina-yrittaneet-vaikuttaa-akateemiseen-tutkimukseen/>

AKATEMIA

Pilkkaa ja sensuuria – tieteen rahoittajat ja media ovat aina yrittäneet vaikuttaa akateemiseen tutkimukseen

Media on ivannut ja valtio ja muut tieteen rahoittajat painostaneet yliopistoja ja niiden tutkijoita jo satojen vuosien ajan. Toisaalta akateeminen yhteisö on yrittänyt puolustaa tieteen vapautta. Julkisuudessa käyty kriittinen keskustelu tutkimuksesta ja tutkijoista ei ole mikään uusi ilmiö, muistuttaa Jyväskylän yliopiston historian professori Kustaa Vilkuna. VAPAA LUKUOIKEUS

Kustaa Vilkuna Jyväskylän yliopisto 4.2. 7:45

Jyväskylän yliopiston Suomen historian professori Kustaa Vilkuna.

Kuva: Jyväskylän yliopisto

Suomen Akatemian ja etenkin sen kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan rahoituspäätösten julkistukset ovat tieteen mediatapatumia – ja usein kielteisiä sellaisia. Media löytää rahoitettujen joukosta vieraana pitämänsä teemat ja kirjoittaa niistä ironisoiden. Ja kohta sosiaalisessa mediassa huudetaan arvottomasta tutkimuksesta ja vaaditaan rahojen sijoittamista parempiin kohteisiin.

Onko ilmiö uusi? Perustaltaan ei.

Akateemisen yhteisön ulkopuoliset toimijat ovat kiinnittäneet täälläkin huomionsa tieteeseen, tutkimukseen ja niihin perustuvaan koulutukseen niin kauan kuin yliopistoja on ollut. On keskusteltu siitä, mikä on tutkimisen arvoista, ja siitä, mitä akateemisessa yhteisössä pitää ja saa tutkia.

Rahoittajat ja konservatiiviset yhteiskunnan päättäjät ovat käyneet tieteentekijöiden kanssa enemmän tai vähemmän yksipuolista keskustelua. Rahoittajat ovat katsoneet oikeudekseen määrittää tieteen suunnan ja päättäjät oikeudekseen valvoa sitä, ettei akateemisessa yhteisössä ole tutkittu ja opetettu radikaaleja ja yhteiskunnan perustuksia kyseenalaistaneita teemoja.

Valtiolla määrättömästi valtaa tutkimukseen

Ruotsin valtakunnassa yliopistot perustettiin tyydyttämään yhteiskunnan käytännöllisiä tarpeita. Kirkon tukema valtiovalta määritteli yhteiskunnalliset tarpeet ja päätti koulutusresurssien jaosta.

Vaikka yliopistot olivat muodollisesti autonomisia yksikköjä ja rahoituspohjaltaan osittain säätiömäisiä, valtiovalta yliopistojen perustajana katsoi olevansa yliopistojen rahoittaja. Perustajan ja rahoittajan asemassa valtiovalta odotti, että sen toiveita kuunneltiin nöyrästi. Mikäli toiveita ei kuunneltu riittävästi, valtiovalta käski.

1600-luvulta 1800-luvulle yliopistoja pidettiin maallista ja hengellistä virkamiehistöä kouluttavina oppilaitoksina, joissa opiskelijat saivat työelämään soveltuvat teoreettiset ja käytännölliset valmiudet.

Arvostettua teoreettista tietoa edustivat yleissivistys, puhetaito, historia, valtiooppi, juridiikka, talousopin perusteet ja teologia. Ollakseen arvokasta ja tarpeellista tutkimuksen oli kohdistuttava näille alueille. Edellisiä käytännöllisenä taitona täydensi harjoittelu virastoissa. Harjoittelulla ei tietenkään ollut mitään tekemistä tieteen kanssa, mutta se oli arvostettua – usein arvostetumpaa kuin tutkimus.

1700-luvun puolivälissä akateemiselta tutkimukselta ja opetukselta alettiin vaatia yhteiskunnallisen palvelun lisäksi taloudellista hyötyä. Vaatimus jäi pysyväksi osaksi akateemisen tutkimuksen arvottamista.

Arkkiatri **Carl Linnaeuksen** ja professori **Johan Browalliuksen** ajatuksiin nojaten valtio uudisti korkeinta tutkimusta ja koulutusta siten, että hyödyllisinä pidettyjen tieteiden, luonnontieteiden ja taloustieteen asema korostui. Valtakunnan hyöty sekä kaupan ja teollisuuden tarpeet sanelivat, mikä oli tutkimisen ja opettamisen arvoista.

Asetelma johti ajan myötä siihen, että talous- ja luonnontieteet miellettiin ainoiksi oikeiksi tieteiksi ja niissä tehtävä tutkimus julkisen arvostelun ulkopuolella olevaksi.

Rahoittajan oli tehtävä arvovalinta niin kutsuttujen hyötytieteiden ja humanististen tieteiden välillä. Jostain oli karsittava, koska tutkimukseen suunnattavia taloudellisia resursseja ei haluttu eikä voitu kasvattaa.

Yhteiskunta- ja humanistiset tieteet alttiita suhdanteille

Ratkaisu oli yksinkertainen ja kauaskantoinen: tutkimusrahoitusta ohjattiin hyötytieteisiin eli luonnon- ja taloustieteisiin, mikä johti yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta vähemmän hyödyllisiksi ja arvokkaiksi katsottujen tieteiden eli klassisen humanistisen sivistyksen ja tutkimuksen ajamista ahdinkoon.

Hyödyttöminä pidettyjä tieteenaloja supistettiin, kahlehdittiin ja lakkautettiin, ja niiden tilalle perustettiin oppituoleja, joita valtio ja muut rahoittajat pitivät hyödyllisempinä.

Rahoittajan aivoitukset heijastuivat koko yhteiskuntaan. Hyötytieteiden arvoa tuskin kukaan tohti kyseenalaistaa, kun taas yhteiskunta- ja humanististen tieteiden arvosta, yhteiskunnallisesta merkityksestä ja niille myönnettävistä resursseista käytiin julkista keskustelua.

Tämän seurauksena yhteiskunta- ja humanistiset tieteet ovat olleet suhdanneherkkiä. Niiden arvostus on heijastellut kulloistakin yhteiskunnallista ja poliittista tilannetta. Toisinaan niitä on tarvittu, toisinaan ei.

1800- ja 1900-luvulla kansallisaatteiden ja demokraattisten ihanteiden nousu vaikutti arvostukseen ja resursseihin suotuisasti, tosin aina arvostetuimmiksi julistettujen hyötytieteiden ehdolla. Hyötytieteellisestä tutkimuksesta ei mielellään leikattu, ne kun miellettiin hyvinvoinnin edellytyksiksi. Sitä vastoin oli helppo kyseenalaistaa yhteiskunta- ja humanististen tieteiden arvo ja leikata niistä.

Periaatteessa riippumattomat tieteelliset ja tiedettä tukeneet seurat perustettiin 1700- ja 1800-luvuilla palvelemaan yhteiskunnan yleistä hyvää. Koska ne valjastettiin yleisen hyvän palvelukseen, ne eivät kuitenkaan olleet riippumattomia.

Seurat kannattelivat ja vaalivat tieteiden arvojärjestystä ja kuuntelivat herkin korvin, mitä rahoittajat ja yhteiskunnan päättäjät tutkimukselta halusivat. Ne ja niiden julkaisusarjat suuntautuivat hyötytieteisiin. Valtion ja seurojen myöntämin apurahoin ja kirjoituskilpailuin tuettiin nimenomaan arvokasta isänmaallista tutkimusta ja mieluusti vieläpä sellaista tutkimusta, jossa isänmaan etu yhdistyi talouden, yhteiskunnan ja kansallisen kulttuurin kehittämiseen.

On kuvaavaa, että 1770-luvulla runsaista apurahoista nauttineen turkulaisen tutkijan **Salomon Krenaderin** neliosainen talousopin väitöskirjasarja sai kahdesti Patriotiska sällskapetin palkinnon. Kokonaisuus vaali isänmaallisuutta vastatessaan kuninkaallisen tiedeakatemian esittämään kilpakysymykseen, jonka tarkoituksena oli tehostaa maa- ja karjataloutta.

Konkreettiset kehitysehdotukset Kreander löysi kuitenkin Kiinasta, joten teoskokonaisuudella ei ollut käytännöllistä merkitystä ja toivottua hyötyä.

Akateemista maailmaa on kuritettu myös sensuurilla

Yliopiston tehtävänä oli vanhastaan kasvattaa Jumalan ja luonnon tuntemukseen sekä järkipäiseen ja kunnialliseen ihmisyyteen. Tehtävä palveli hallintoa, politiikkaa, yhteiskuntamoraalia ja ennen kaikkea esivaltauskollisuutta. Näin ollen myös valtio-opin, politiikan, historian ja filosofian tutkimuksen tuli käsitellä yhteiskunnallisia teemoja esivaltauskollisesti ja kulloisenkin valtiomuodon erinomaisuutta tähdentäen.

Akateemisen maailman ulkopuoliset voimat ovat jokseenkin aina suhtautuneet epäilevästi yhteiskunnallisia asioita käsitelleeseen akateemiseen tutkimukseen. Samat voimat ovat myös arvelleet, että akateeminen yhteisö on kyvytön huolehtimaan siitä, että tutkimus on tarpeellista ja täyttää kuuliaisesti rahoittajien toiveet ja ideologiset päämäärät.

Ei ole ihme, että vääriä asioita tutkineita on syrjitty ja erotettu ja että tutkimuksia ei ole hyväksytty akateemisina julkaisuina.

Konservatiivisia yhteiskunnallisia arvoja korostaneet voimat ovat painostaneet tutkijoita ja siten vaikuttaneet merkittäväällä tavalla tutkimukseen. Painostus on kohdistunut yhteiskunnallisiin ja humanistisiin tieteisiin, erityisesti filosofiaan, valtio-oppiin ja historiaan. Pahimmillaan tutkimusta on sensuroitu ja parhaimmillaan se on julistettu arvottomaksi ja hyödyttömäksi.

Räikeimpiä ja tunnetuimpia esimerkkejä painostuksesta on epäilemättä **Pehr Forsskålin** väitöskirjan *De libertate civili* käsittely Uppsalan yliopistossa 1750-luvulla. Väitöskirja hylättiin ennakkotarkastusvaiheessa siksi, että siinä

vastustettiin vallan kahvassa olleen hattupuolueen politiikkaa ja vaadittiin kansalaisvapauksia, paino- ja elinkeinovapautta sekä uskonnollista suvaitsevaisuutta.

Forsskål julkaisi teoksensa sittemmin ruotsinkielisenä versiona *Tankar om borgerliga friheten* ja sai aikaan poliittisen skandaalin, kanteen julkaisua vastaan ja kaikissa valtakunnan kirkoissa luetun kuulutuksen, jossa teosta paneteltiin.

On siis hyvin ymmärrettävää, että moni tieteentekijä omaksui konservatiivisen ajatusmaailman, tutki mieluummin yhteiskunnallisesti arvokkaiksi ymmärrettyjä teemoja sekä vältteli arvottomina pidettyjä ja yhteiskunnallisesti arkoja aiheita.

Media on pilkannut tutkijoita ja tutkimusta

Medialla on aina ollut merkittävä asema hegemonisen vallan käyttäjänä ja ainakin päättäjien sanansaattajana. Varhaisissa sanoma- ja aikakauslehdissä ei juuri kiinnitetty huomiota tieteellisen tutkimuksen tuotoksiin. Sen sijaan hajamielisten, sekavia puhuneiden ja hullunkurisesti pukeutuneiden akateemikkojen kustannuksella naureskeltiin.

Jos tutkimukset ylittivät uutiskynnyksen, niissä oli jotain vikaa. Journalistit tarttuivat tutkimuksiin, joista he odottivat syntyvän keskustelua, joita oli helppo pilkata tutkimustulosten hyödyttömyydestä tai resurssien tuhlaamisesta ja joissa saattoi haistaa yliopistomaailman mainetta pilaavan skandaalin. Asetelma ei ole muuttunut vuosisatoihin.

Tieteellisistä tuotoksista tiedottaminen suurelle yleisölle ja kansantajuisesti on verraten myöhäinen ilmiö lukuun ottamatta historiantutkimusta, jonka on katsottu olleen luonnostaan kansantajuista.

Kansantajuisen tutkimuksen välttelyyn oli syynsä. Rahoittajien ja konservatiivisten päättäjien valta toisaalla ja akateemisen yhteisön puolustautumiskeinot toisaalla merkitsivät pitkään sitä, että akateemikot vieroksuvat ja paheksuvat tieteen kansantajuistamista.

Toisaalta tiedottaminen alettiin 1800-luvun lopulta lähtien nähdä keskeiseksi keinoksi täyttää yhteiskunnallista velvollisuutta. Kansantajuisesti kirjoittaminen merkitsi ja merkitsee osallistumista sellaiseen keskusteluun – tai oikeastaan altistumista ja alistumista keskustelulle – jota käydään tuntemattomien kanssa.

Akateeminen yhteisö tutkimuksen vapauden puolustajana?

Akateemisessa yhteisössä on myös hallittu tieteen, tutkimuksen ja opetuksen vapauden puolesta taistelemisen taito.

Vuonna 1667 piispa ja varakansleri **Johan Gezelius** hyökkäsi ankarasti historian ja käytännöllisen filosofian eli valtio-opin professori **Axel Kempen** hallitusmuotoa käsitellyttä väitöskirjaa *De officialibus politicis* vastaan ja syytti, että kirjoittaja paljasti siinä valtionsalaisuuksia.

Kempe puolustautui paitsi toteamalla, että väitöskirjassa esitetyt tiedot olivat kaikkien saatavilla, myös huomauttamalla, että aikaisemmin samantyyppinen tutkimus oli hyväksytty, olihan yliopistolla tietenvapaus ja itsenäinen asema.

Professorikollegat ja kansleri **Per Brahe** vapauttivat Kempen syytöksiltä, mutta väitöskirjaa ei koskaan tarkastettu julkisesti ja vastaisuudessa Brahe luoman säännön perusteella ”vapaassa yliopistossa” ei saanut kirjoittaa samanlaisista asioista.

Rahoittajien ja poliitikkojen valta kouli tutkijoita taisteluun jo akateemisen tutkimuksen ottaessa täällä ensiaskeleitaan. Toisinaan tämä on merkinnyt nöyristelyä ja lipevyyttä, toisinaan vastaan haraamista ja velvollisuuksien välttelyä ja joskus vallitsevan ajatusmaailman omaksumista.

Tiedeyhteisön ulkopuolisten voimien asettamia rajoituksia vastaan haraaminen, niiden käskyistä riippumattomana pysyminen ja yleensä tieteen vapauden vaaliminen ovat pitäneet tiedeyhteisön terveenä.

Kun on käytetty tieteellisen arvon määrittäviä välineitä, ennakkotarkastusta ja julkista tarkastelua, on ollut mahdollista luoda sellaisenaan arvokasta, uudistuvaa ja pysyvää tutkimusta, jonka merkityksen tiedeyhteisö itsessään tunnustaa ja jonka jopa rahoittajat ja poliitikot ovat voineet hyväksyä – ainakin toisinaan.

*Kuva:
Jyväskylän yliopisto*

Kustaa Vilkuna

Kustaa H. J. Vilkuna on Suomen historian professori Jyväskylän yliopistossa. Hän on erikoistunut varhaismodernin ajan ilmiöiden tutkimukseen ja tutkii paraikaa Turun akatemian tieteentekijöitä.

Tämän sisällön mahdollistaa Jyväskylän yliopisto.
Journalistinen päätösvalta on MustReadin toimituksella.

Tämä artikkeli on julkaistu Creative Commons CC BY-ND 4.0 -lisenssillä.

Tutustu muihin vapaan lukuoikeuden Akademia-artikkeleihin

Piditkö artikkelista?

**REKISTERÖIDY JA KOKEILE MUSTREADIA
14 PÄIVÄÄ MAKSUTTA**

Keskustelu

Tätä juttua ei ole vielä kommentoitu.

© Toinen Aatos 2022